

El naixement del moviment cooperatiu a la Conca de Barberà*

per Andreu Mayayo i Artal

La Conca de Barberà és una comarca geogràficament tancada, amb una terra i un clima adient per a la viticultura. La crisi agrària de finals del segle XIX, sobreproducció i filloxera, anorrea una estructura econòmica monocultivadora de vinya i una magre indústria vinculada a la producció vinícola (boters, alcoholers...), la qual cosa generà una emigració en massa dels més febles (jornalers) o dels sense futur (boters), i un infern per als qui restaren a la Conca.

Les comunitats rurals de la Conca no són pas homogènies, ans al contrari, coexisteixen dos o tres mons impermeables dins de cada poble. Comunitats dividides entre propietaris i pagesos, rics o pobres; o com a Montblanc entre propietaris, menestrals (espardenyers) i pagesos. Divisions totals i absolutes que, més enllà de la diferència per raó de l'obtenció de la renda, el menjar, l'hàbitat, el vestit, el lleure o les festes..., es distingien per les diferents visions de futur sobre la comunitat rural, des de les relacions socials fins a la concepció de l'amor. Comunitats socialment estructurades al voltant de centres de relació primaris, cafès i safareigs; i secundaris, entitats i associacions recreatives i culturals. Tots ells, doncs, específics i estructurats d'acord amb cada sector o classe social.

La resposta de les classes dominants a la crisi agrària fou traslladar els estralls de la crisi als pagesos, oferint-los la replantació de les vinyes amb uns contractes de parceria en condicions humiliants. Els pagesos respongueren amb l'organització sindical per fer cara a la forta pressió social dels propietaris. La primera resposta fou de caràcter defensiu, per mitjà d'aldarulls populars contra els impostos dels consums. Ben aviat sorgí la necessitat, tant en els pagesos com en la burgesia reformista, de passar a l'ofensiva amb la creació del moviment cooperatiu. Moviment heterogeni en les seves arrels, concepcions i protagonistes, com la mateixa comunitat rural.

La via revolucionària al cooperativisme

Endegada per les associacions pageses (jornalers, parcers, arrendataris i petits propietaris) per aturar els peus al caciquisme dels propietaris, contractes

* Aquest article és un resum del capítol que porta el mateix títol de la meua tesi de llicenciatura, *La Conca de Barberà, 1890-1939: de la crisi agrària a la guerra civil*, llegida el cinc d'octubre de 1983 a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona sota la direcció de Josep Termes.

de conreu exagerats i la usura dels comerciants, el robatori descarat en la compra dels productes del camp i en els crèdits manllevats pels pagesos. Una via de concepció democràtica, un home un vot, ultra voler transformar les relacions socials amb l'accés dels camperols a la instrucció i el canvi dels costums alhora. Aquesta via només reeixí a Barberà de la Conca a partir de l'assoliment de l'hegemonia social per part de la societat al llarg dels anys 1894-96, gràcies a la gran preparació cultural dels pagesos i al suport —factor indispensable— d'un sector progressista-republicà dels propietaris, encapçalats per la personalitat política de Joan Esplugas i Moncusí.

La via reformista al cooperativisme

Endegada pels fills dels propietaris impregnats del nou alè de la burgesia catalanista al voltant de la llei de Sindicats Agrícoles del 1906. Llei nascuda a l'aixopluc de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre —patronal dels propietaris agrícoles—, la qual fomentà la construcció de cooperatives per obtenir millors beneficis i possibilitar l'augment del poder adquisitiu dels pagesos amb la perspectiva d'imbricar-los en el procés d'industrialització sota els auspicis de la burgesia catalana. Aquesta via fracassà, tot i la voluntat i els esforços de persones com Josep M. Rendé o Joan Poblet i Teixidó, en no aconseguir d'engrescar i arrossegar la classe social a la qual era destinada: els propietaris. Només en els moments de la consolidació d'aquest cooperativisme, quan els pagesos participaren en la via reformista adoptant una posició pragmàtica, després del fracàs d'imposar la seva pròpia via, els propietaris pujaren al carro del moviment, del gran moviment cooperatiu de la Federació Agrícola de la Conca de Barberà. De tota manera, foren incapaços de dirigir el cooperativisme pel camí del reformisme burgès, convertint la Federació, després del conflicte amb els Sindicats de Sarral, a mans d'Albert Talavera, en una caricatura grollera del somni dels esmentats fundadors.

Parlar dels avantatges que suposa la cooperació al costat del treball individual, en qualsevol tasca, pot semblar una bajaranada, però no ho és si ens referim a una societat impregnada del liberalisme econòmic —*laissez faire, laissez passer*—, a uns propietaris que mantenen llurs beneficis a esquena de la força de treball i a uns pagesos batejats i confirmats en l'individualisme més esfereïdor, i tanmateix contradictori. Cal entendre el cooperativisme agrari de començaments del segle com una resposta de caire ofensiu a la crisi agrària: la necessitat de cooperació en els moments de benestar és marginal. Fins avui quasi tothom ha parlat d'un sol moviment cooperatiu, de la mateixa manera que s'ha parlat de l'homogeneïtat de la comunitat rural. Evidentment l'empenta cooperativa es nodreix de les lleis associatives, el marc legal, i del crèdit necessari per al finançament de les inversions. Però cal començar a filar prim i a distingir dues vies d'imposició del cooperativisme dins de la comunitat rural segons el bloc social que ostenta l'hegemonia. Aquesta ha estat la conclusió de la investigació que suara passem a descriure sintèticament amb l'exposició del cas de Barberà de la Conca i el de la Federació Agrícola de la Conca de Barberà (a partir d'ara

Barberà i Federació). Tanmateix, l'exemple de Barberà serveix també per qüestionar l'afirmació de Joan Reventós, expressada a la seva tesi doctoral, en comparar el cooperativisme francès i l'espanyol: «*En Francia, a diferencia de todo lo que debía acaecer en España, los primeros sindicatos agrícolas, representantes modernos de este viejo espíritu de asociación, se forman antes que ley alguna hubiera autorizado y protegido su constitución, en especial en las zonas vinícolas y como consecuencia de la crisis de la filoxera. Así, la ley de 21 de marzo de 1884 autorizando los sindicatos agrícolas —es refereix a França— no hizo otra cosa sino confirmar una situación de hecho a la que era necesario dar reconocimiento legal.*»¹

Aquesta afirmació ja ha estat discutida en el cas de Barberà per l'amic i historiador Joan Fuguet: «La Societat de Barberà ha estat sovint confosa amb el moviment cooperatiu dels Sindicats Agrícoles iniciats a partir de 1906, quan realment eren dues coses ben distintes en llur concepció.»²

*La fundació de la Societat de Barberà de la Conca*³

La major part dels petits propietaris, parcers i jornalers del poble (1.300 habitants a finals del segle XIX), reunits el 8 de març de 1894, expressaren llur voluntat de plasmar legalment llurs anhels societaris aprovant uns estatuts que serien registrats el 27 de març al govern civil. D'aquesta manera naixia la Sociedad de Trabajadores Agrícolas del Pueblo de Barbará (Tarragona), que posseïa un segell on es representava un pic, una aixada i un harpiot en forma de feix.

Les circumstàncies que motivaren la seva fundació s'inscriuen en el context de les associacions pageses sorgides de la crisi agrària per fer cara al caciquisme dels propietaris i a la usura dels comerciants, així com contra la imposició dels impostos dels consums. En aquest apartat analitzarem les característiques pròpies que envoltaren la seva creació, les primeres lluites, les activitats socio-econòmiques i la conquesta de l'hegemonia dins de la comunitat —exemple de la via revolucionària al cooperativisme— sense entrar en la introducció i el desenvolupament de la ideologia socialista (PSOE).

Totes les comunitats són producte del seu procés històric, raó per la qual no podem defugir de fer una ullada al segle XIX per copsar la realitat del Barberà del 1894 i les característiques peculiars que adopta la fundació de la Societat.

Sembla que les matances produïdes per les bandes absolutistes (Trapense) el 1822 inclinaren els barberencs pels camins del liberalisme —a Barberà no hi

1. Joan REVENTÓS, *El movimiento cooperativo en España* (Barcelona, Ed. Ariel, 1960), p. 155.

2. Joan FUGUET I SANS, *El primer celler cooperatiu de Catalunya i de l'estat espanyol: la Sociedad de Trabajadores Agrícolas del pueblo de Barbará* (Obra Agrícola de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis, 1980), p. 12.

3. Actualment, juntament amb Joan Fuguet, estem realitzant una investigació exhaustiva del recuperat arxiu de la Societat, classificat per un grup de barberencs sota la direcció de la professora Dolores Juliano, i de la també recuperada monografia històrica de Barberà escrita a començaments de segle pel capellà Mn. Porta, la qual serà ben aviat editada per l'Ajuntament.

haurà mai cap carlí declarat—, un liberalisme conscient que, refermat per la consolidació agrària preexistent que provoquen les desamortitzacions en mantenir els pagesos en la propietat de les terres que conreaven, es distingirà per la seva disputa amb l'Església, entre altres coses, pel monopoli de l'ensenyament:

«En les darreres dècades del segle passat va haver-hi enfrontaments entre el capellà i els mestres. I encara avui hi ha gent al poble que creu que l'anticlericalisme a Barberà va tenir el seu origen en la prèdica d'aquells mestres estatals.»⁴

Des de la meitat del segle passat, abans de la llei Moyano, es crearà una escola, finançada per l'Ajuntament, amb un mestre i una mestra, aquesta per als nens petits i per ensenyar labors femenines (la costura), vetllada per les autoritats municipals que efectuaven revisions periòdiques i exàmens.

És important destacar que l'anticlericalisme de la majoria dels barberencs no és irracional ni dogmàtic, ni molt menys inconscient: tenim proves suficients per demostrar el contrari. La destitució d'un capellà pel bisbe iniciarà un moviment de solidaritat, encapçalat per l'Ajuntament, on quasi tothom signarà una petició al bisbe perquè el restitueixi.

L'esclat de la Revolució del 1868 serà molt ben rebuda i celebrada, s'aclamarà el general Prim i s'afusellarà un retrat de la reina Isabel II. Les disputes i discussions entorn de la Constitució del 1869 no qüestionaran els principis democràtics inserits, sinó el règim monàrquic rebutjat per la majoria. Encara, per filar més prim, cal insistir en el fet que les veritables diferències es donaven entre les concepcions unitaristes i federalistes de la tradició republicana. La proclamació de la Primera República a Barberà serà entesa com la instauració de la República Federal.

La Restauració era un fre a les aspiracions dels liberals-demòcrates barberencs, mes no transformà la concepció de les relacions socials dels seus membres. Mentre en altres llocs els republicans restaven a l'ombra de les tavernes i clubs clandestins com a elements exòtics, a Barberà l'any 1824 accedia a l'alcaldia, a l'edat de trenta anys, Joan Esplugas i Moncusí, propietari impregnat de l'ideal republicà.

A finals del segle es podia definir Barberà com una comunitat sense territoris, amb un nivell d'alfabetització més que acceptable, liberal i anticlerical, i amb una forta inclinació per part de la mateixa classe dominant, els propietaris, cap als ideals de progrés inspirats en el republicanisme.

Aquestes breus pinzellades ens serviran per entendre l'existència d'una joventut pagesa, entre 25 i 35 anys, instruïda en unes escoles municipals i al caliu que desfermà el Sexenni Revolucionari. Homes de la capacitat de Victorià Figuerola, Josep Canaleta, Ramon Contijoch..., dirigents de la Societat, no sorgeixen com bolets, són fruit d'una fornada d'homes i dones que possibilitarà que puguin demostrar les seves facultats: en altres paraules, no són tan importants els individus genials com el col·lectiu de persones que els generen; la vàlua de qualsevol dirigent és proporcional al valor de les persones que el segueixen.

4. Dolores JULIANO I CORREGIDO, *L'escolarització a Barberà de la Conca entre 1860 i 1939*, a «Aplec de Treballs», núm. 4, p. 46. Publicació editada anualment pel Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, aquest número correspon a l'any 1982.

Fins aquí podríem entendre la resposta associativa de la majoria de pagesos i àdhuc la qualitat dels seus dirigents; per tant, podríem afirmar que amb aquests dos elements la Societat era una de les millors organitzades i dirigides. Pocs trossos estarien tan ben adobats per donar uns fruits millors! Però, n'hi ha prou per conquerir l'hegemonia social? És suficient per imposar un nou tipus de relacions socials a la comunitat? No esdevindria un altre exemple de transformació avortada o frustrada, malgrat que la derrota impliqués un preu molt elevat per a l'enemic i el record de l'heroïcitat fos enlairat per poetes i recordat pels historiadors de causes perdudes?

Arreu dels pobles de la Conca existien aquests tipus d'associacions, unes amb més força organitzativa que d'altres, però al cap i a la fi en tots ells, uns amb millors condicions que d'altres, els pagesos van haver de jugar en el terreny de joc marcat pels propietaris. ¿Quin factor nou incorpora l'exemple de Barberà perquè s'imposés i consolidés la via revolucionària al cooperativisme? La meua tesi, fonamentada a les planes següents, es basa en l'aliança entre la Societat i el propietari Joan Esplugas, que, traduïda a un llenguatge teòric, quedaria formulada per l'aliança dels sectors populars amb els sectors progressistes —republicans— dels propietaris. Les explicacions, raons i motius d'aquest pacte escauen dins de l'anàlisi de la instrucció i de desenvolupament dels corrents ideològics, fora del marc de reflexió d'aquest article, però podem indicar el suport electoral unànime a la carrera política del senyor Esplugas: diputat provincial (1892-1904), senador per Solidaritat Catalana (1907) i diputat a corts (1918). La realitat d'aquest aliança no quallarà en cap més poble, cosa que confirma aquest factor com l'essencial d'aquesta via.

L'anàlisi dels estatuts fundacionals reflecteix un element transcendental que sovint es confon i barreja: una cosa és la Societat i una altra el cooperativisme. Els objectius de la Societat depassen de molt la concepció estreta cooperativista dels propietaris, que esdevé un fi en ella mateixa. És veritat que la construcció del celler cooperatiu per part de la Societat el 1900-01 serà una fita important, el primer celler cooperatiu de Catalunya i de l'estat espanyol, però el celler és un aspecte més, tot i la seva transcendència, d'una visió transformadora més àmplia.

L'article tercer dels estatuts és el més expressiu de la distància que separa la Societat, emparada per la llei General d'Associacions del 1887, de la llei de Sindicats Agrícoles del 1906: «*Sólo habrá una clase de socios, los de número, y todos serán iguales en deberes y derechos.*» Article que beu en les fonts igualitaristes de la Internacional. La junta directiva, encarregada de portar la direcció, administració i govern de l'entitat, era elegida entre tots els socis per sufragi universal i directe. Qualsevol soci podia aspirar a ocupar un càrrec directiu, fins el més humil jornalero, amb l'única limitació de saber llegir i escriure, cosa que s'aconsellava i que tampoc no era impediment. Practicaven l'ajuda mútua al soci malalt amb prestacions de treball, quan aquest gaudia de terres, o econòmiques, jornaleros, i era causa d'expulsió per a qualsevol soci l'incompliment injustificat d'aquest deure estatutari.

«Una de les fites més importants aconseguida en els primers moments de la Societat fou la creació d'un fons de crèdit per lluitar contra la usura dels propieta-

ris. El fons s'assortia de productes de les dues principals collites del poble: de gra i de vi. Així en arribar el segar cada soci contribuiria amb una garba i en veremar ho faria amb una carga de vi; en els dos casos podria donar l'equivalent en metàl·lic si així ho preferia. El producte resultant fóra invertit en la compra de llavors i blats per fer pa, que estarien a disposició del soci que els necessités al preu just. A més a més, podria pagar amb molta comoditat i sense recàrrecs, en metàl·lic o en fruits.»⁵

Un cop constituïda la Societat els pagesos iniciaren tot seguit la lluita contra el caciquisme d'una manera oberta i directa en tots els camps: econòmic, social, cultural i institucional. En aquest terrible pols, mantigut sense interrupció durant els anys 1894-96, les forces socials es jugaven l'hegemonia de la comunitat, que a la fi fou conquerida pels pagesos gràcies a la institució de la Societat, que sabia combinar dos elements que no oblidarien mai: la intel·ligència i la força de la unió. La lluita de classes es plasmarà en quatre aspectes: els aldarulls de les dones dels dies 29 i 30 d'abril de 1894, la vaga continuada duta a terme entre el desembre de 1894 i el desembre de 1895, la celebració del Primer de Maig des del 1895 i el control absolut de l'Ajuntament.

Els aldarulls de les dones del 29 i 30 d'abril de 1894

Els pagesos associats eren conscients que la prova de foc de la seva força passava per imposar als propietaris les formes de contractació i de treball, aconseguir avantatges i millores que deixessin ben palesa la superioritat dels associats davant els no associats. No tenien cap mena de dubte que sense aquestes conquestes la força de la Societat s'escolaria com l'aigua, gelosament acumulada entre les mans, en separar els dits.

El 13 d'abril, prèvia invitació de l'alcalde, es reuneixen els propietaris per discutir les gestions portades per Joan Esplugas prop de la Societat. Els propietaris demanaren a l'entitat si llurs jornalers estaven d'acord a continuar treballant en les mateixes condicions, casos i jornals que abans; referent al fet de treballar junts amb no associats responen que cadascú és lliure i que en aquestes coses no s'ha de barrejar per a res la Societat. Del que han manifestat resulta que accepten la primera proposició i rebutgen la segona i s'obre un torn de discussió. Després de parlar alguns d'ells, els reunits prenen els següents acords: *primer*, que els propietaris no han de fer distinció entre persona associada o no, compromentent-se a no llogar cap jornalero que no manifesti la seva disposició de treballar al costat d'un altre sigui quina sigui la seva condició i procedència; *segon*, els propietaris, reunits, es comprometen a oferir-se els auxilis possibles per poder portar a cap els treballs del camp, així com a defensar-se mútuament en tots els casos que puguin presentar-se. Signen els acords 38 propietaris (set no en saben).⁶

5. Joan FUGUET, *op. cit.*, p. 13.

6. Document trobat als arxius personals de Manuel Miró i Esplugas (nebot i hereu d'en Joan Esplugas i Moncusí), actualment dipositats al Museu Arxiu de Montblanc i Conca de Barberà.

La negativa «personal» de treballar al costat dels no associats, que d'altra part eren una minoria, determinà la contractació per part dels propietaris de jornalers dels pobles veïns. El 26 d'abril el president, el secretari i un soci de la Societat intenten convèncer cinc pagesos de la Guàrdia dels Prats (agregat de Montblanc) que s'abstinguin de treballar durant una temporada a Barberà. Cal remarcar que són acompanyats en aquesta tasca per pagesos «associats» de Montblanc i Pira, tal com expressa l'alcalde Josep Sarró al governador civil.⁷

El 29 d'abril l'alcalde convoca per a l'endemà els pagesos de la Guàrdia dels Prats i els tres de Barberà per realitzar l'informe requerit pel governador civil, en una carta enviada el 28 d'abril, sobre les possibles coaccions efectuades. Lògicament, aquesta provocació no podia quedar sense resposta per part de la Societat: calia fer una demostració de força, però realitzar-la intelligentment per no caure en la trampa de la provocació. La simple informació dels fets del 29 d'abril per part de l'alcalde al tinent de la guàrdia civil i al governador civil ens relata un dels episodis més emotius de lluita popular protagonitzada per les dones, semblant a allò que Bernardo Bertolucci intenta plasmar a la pel·lícula *Novecento* sobre un fet esdevingut trenta anys després a l'Emília Romana:

*«Entrevistados con los guardias que en compañía del guarda términos de esta población han llegado a ésta, debo manifestarle que aún no hacía media hora que han recorrido las calles de esta localidad unas doscientas mujeres con una guitarra y panderetas cantando canciones y dando el grito de "viva la unión", contestándolo en sentido tumultuario de "viva", y detrás de esta comitiva de mujeres seguía otra de unos ciento cincuenta hombres, a lo menos, y como quiera que según voces públicas que asegura que al amanecer a la hora de salida de los trabajadores al campo quieren recorrer las calles haciendo cerradas como ya han hecho antes del mediodía, es conveniente que a las tres de la madrugada por lo menos hubiera fuerza armada en ésta para que en unión de mi autoridad se pudieran practicar las diligencias convenientes al objeto de echar mano a todos los autores de motines que perturban la tranquilidad de este vecindario...»*⁸

«... hoy [30] a las cuatro de la mañana han vuelto a reunirse a fin de impedir la salida para el trabajo a los no pertenecientes a la Sociedad y cuando éstos lo intentaban eran acompañados con el espantoso ruido de las latas y del griterío, esto me obligó por segunda vez a presentarme ante tan desenfrenado grupo de mujeres para que se retiraran lográndolo por fin, tomando el nombre de una gran mayoría de ellas para denunciarlas ante el juzgado.

*«La situación que la Sociedad ha colocado a la población es insostenible pues temo que de las mujeres pasará a los hombres y si por cualquier motivo hay alguno de los insultados que pierda la serenidad entonces temo un serio conflicto, lo que ha motivado el telegrama de hoy y pedirle fuerza armada en previsión de lo que pueda suceder.»*⁹

Immediatament després de rebre la carta de l'alcalde, el governador civil envia un telegrama al jutge de primera instància de Valls perquè obri expedient sobre les coaccions d'«asociados rabasaires que cobiben a obreros que llaman

7. Arxiu Municipal de Barberà (AMB). *Copiador de cartes* (27-iv-1894), carta núm. 321.

8. AMB, *Copiador de cartes* (29-iv-1894), carta núm. 331.

9. AMB, *Copiador de cartes* (30-iv-1894), carta núm. 336.

esquiroles».¹⁰ Del primer al quatre de maig declaren davant del jutge de Valls vint-i-quatre dones barberenques amb una coherència en les declaracions que torna a demostrar la intel·ligència i la solidaritat del moviment. Intel·ligència, car juguen amb la impunitat de les dones; el mateix fiscal demanarà l'absolució atribuïnt a les dones la virtut de la ignorància que genera procediments absurds; i solidaritat, car cap dona no denunciarà cap persona en concret a les declaracions davant el jutge com a promotora o participadora.

Per cloure aquest relat em sembla oportú transcriure l'opinió més lúcida dels fets efectuada curiosament pel tinent de la guàrdia civil de la línia de Valls: «*Debo manifestarle —al jutge de Valls— que los hechos tumultuarios ocurridos a fines del pasado abril en el pueblo de Barbará, tuvieron su origen en desavenencias entre propietarios, aparceros y trabajadores del campo, solicitando estos últimos a los primeros no admitiesen en los quehaceres del campo a individuos no asociados conocidos por el nombre de esquiroles, a cuya pretensión no quisieron acceder los dueños, empezando así una huelga al principio pacífica pero que necesariamente tenía que venir al extremo por el cual conoce este juzgado. Admitidos por los dueños individuos no asociados y empezando el trabajo por éstos, fueron objeto de ruidosas manifestaciones de protesta, que si bien los asociados me han manifestado en diferentes ocasiones haberles reprobado, no cabe la menor duda que al defender éstos sus propios ideales, no sólo las vieron con satisfacción, sino que también las apoyaron moral y materialmente. Como de los hechos que se relatan fue debido a toda la masa completa de la clase trabajadora del pueblo de Barbará, todos y ninguno son los autores, instigadores, cómplices, encubridores de los hechos que se persiguen por este juzgado, único que puedo poner en su conocimiento, no obstante las muchas investigaciones practicadas y mi intervención oficial en el asunto de que se hace méritos.*»¹¹

La vaga del 1895

El 1895 esdevindrà l'any clau de volta en la conquesta de l'hegemonia social. La Societat, encoratjada per la primera victòria aconseguida arran dels aldarulls de les dones, es prepara a presentar batalla al voltant dels contractes de conreu que intenten ser modificats per part dels propietaris excusant-se en l'entrada de la filloxera a les vinyes. Les enveges de la resta dels pagesos de la Conca, àdhuc actuals, vers les condicions de vida dels pagesos de Barberà són justificables i entenedores, però cal recordar que de la mateixa manera que la lleugera empenta que provoca la caiguda del centenari arbre va precedida de centenars de cops de destrall, el millorament de les condicions de vida dels pagesos barberencs és gràcies a la vaga general mantiguda durant 13 mesos. Aquesta lluita pagesa no és comparable amb les dels sectors industrials per dues raons fonamentalment:

10. Ha estat una sort immensa i una sorpresa agradable de trobar a l'AMB el *Sumario sobre coacciones en Barbará, Juzgado de Instrucción de Valls, 1894, N.º de la Audiencia 344-94, N.º del Juzgado 39-94, 183 ps.* Aquesta documentació ens ha permès reconstruir amb tota fidelitat i riquesa aquests aldarulls a la tesina de llicenciatura.

11. *Sumario...*, ps. 156-157.

primera, pel significat que té per a un pagès deixar de treballar la terra, i segona, per la durada i la intensitat.

El costum era renovar els contractes el mes de novembre, fi de la verema; per tant, era evident que el conflicte començava amb l'inici de l'any agrícola. Dos documents diferents daten el principi de la vaga a mitjan desembre de 1894.¹² Els propietaris, com a resposta a la vaga, adoptaren dues vies complementàries de força: la de garantir l'ordre públic amb la presència de la guàrdia civil (l'alcalde demanarà al governador que traslladi un quarter de la guàrdia civil al poble) i una segona de caràcter ofensiu, seguint l'exemple de llurs adversaris, constituint una Associació de Propietaris.

Les primeres espurnes violentes esclaten el 23 de març de 1895 amb el resultat de dos ferits del poble veí de Cabra del Camp. La foscor envolta aquest afer, car coincideix amb la creació per part d'un sector dels propietaris d'una associació, La Luna, la qual organitzà escamots de guàrdies jurats per vigilar les propietats. Malgrat tot, els propietaris no empraran directament la força i optaran per la via legal començant el mes d'abril a demandar als parcers per incompliment dels contractes de conreu. El 8 d'abril es produeix la citació judicial del propietari Ramon Poblet i Vallbona contra tretze parcers. La citació, ultra detallar les superfícies i el valor de la terra portada per parcer (el propietari demanarà una indemnització de prop de 250 pessetes), diu: *«que respectivamente llevan en aparceria las descritas fincas de mi propiedad, desde mediados de diciembre último (1894) han dejado de practicar las labores, que regula la práctica de un buen cultivo y uso, y costumbre de esta localidad, perjudicando con tal abandono mis intereses...»*¹³

La Societat, davant l'ofensiva dels propietaris, necessitava demostrar la seva força a través del consens legitimitzador de la majoria de la comunitat: calia un acte massiu semblant als aldarulls de les dones, però aquesta vegada amb el protagonisme en primer pla dels homes. La Societat fixà la data del primer de maig com el general fixa el camp de batalla del seu exèrcit.

El repte estava llançat, l'ambient es carregava com núvols que anuncien tempestat, la tensió augmentava a mesura que la data s'apropava, els pagesos van intensificar les reunions preparatòries. L'alcalde demanà la presència de la guàrdia civil. Tothom era conscient d'allò que hi havia en joc aquell primer de maig de 1895: l'hegemonia social dins la comunitat: *«La fiesta del 1.º de mayo fue solemnizada cual requiere la mayor de los trabajadores: empezó en la vigilia con un pasacalle de dulzainas, al que siguió un baile público; infinidad de rondas dieron animación al pueblo el día siguiente en que se celebró numerosa reunión. Todo se verificó escoltados por la guardia civil y no haciendo caso del "monte-rilla" que con su desatenta conducta provocaba un conflicto.»*¹⁴

12. AMB, *Copiador de cartes* (17-xii-1894), carta núm. 426: «Avis al governador de la vaga iniciada pels parcers en no entendre's amb els propietaris pels contractes de conreu».

13. Citació judicial del 8-iv-1895 entre el demandant, el propietari Ramon Poblet i Vallbona, i 13 parcers. Document facilitat per Joan Fuguet, car un demandat era avant-passat seu.

14. «El Campesino», any II, núms. 21-22 (15-31 de gener de 1896). Exemplar consultat a l'Arxiu Històric Municipal de Barcelona; d'altra banda, l'únic existent a l'esmentat arxiu.

El 29 de juny es constitueix el nou consistori amb el *copo* per part de la Societat dels sis regidors que es renovaven, la qual cosa li donava majoria absoluta, i l'alcalde. Aquesta conquesta de l'hegemonia institucional —mai més perduda— dins de la comunitat reconduiria la lluita per altres camins. Ja s'havia demostrat qui gaudia de la força, ara calia imposar-la combinant la pressió social amb les prerrogatives de l'administració municipal.

L'actuació fou immediata: el primer de juliol es procedia a canviar els empleats municipals. El segon pas es dirigí contra la Sociedad para la Defensa de la Propiedad Rústica y Urbana de Barberà demanant al seu president la llista de socis i propietaris que havien de vigilar; a més, se l'advertia que els guardes particulars de l'entitat no havien de portar armes pel poble de nit, que per això ja hi havia els *serenos*. D'aquesta manera comença la pugna entre l'Ajuntament i la SDPRU, el governador farà costat als propietaris, però finalment, el 8 de setembre, dóna la raó a l'alcalde. El trencament del lligam entre la SDPRU i el governador civil significarà per als propietaris la pèrdua de tot suport exterior i de les esperances de guanyar el conflicte.

En començar l'any agrícola els propietaris cedeixen a les pressions dels associats i es renoven progressivament els contractes de parceria durant els mesos de novembre i desembre. Després de la tempesta arriba la calma amb l'any nou, però també, com després de la tempesta, quelcom ha canviat, les coses ja no tornaran a ser com abans i, a Barberà, el sol ha sortit per a uns pagesos que han sabut guanyar-se'l.

Malgrat que no sigui l'objecte d'aquest treball, no puc deixar de referir-me, i reflexionar breument, a les formes de lluita camperola entorn d'aquesta vaga. Tothom coincidirà no és el mateix deixar de treballar en un teler o qualsevulla màquina que deixar de treballar la terra. En primer lloc, perquè la terra contemplada simplement com a mitjà de producció es diferencia de la màquina en el fet que la manca d'aplicació de força de treball deteriora molt més el mitjà de producció; després d'un any de vaga una màquina pot tornar ràpidament a produir la mateixa quantitat, però la terra deixada sense conrear un any implica un esforç quantitatiu i qualitatiu superior per aconseguir els mateixos nivells de producció. En segon lloc, la terra no és per al pagès únicament un mitjà de producció, deixar de treballar un tros del qual s'ha tingut cura durant molt anys esdevé una castració d'àmplies repercussions psicològiques. La vaga com a forma de lluita és encara comprensible a mans dels jornalers, però molt difícil d'entendre entre els parcers; en aquest sentit, la vaga dels parcers barberencs és un fenomen aïllat i difícilment reproducible.

Com van poder mantenir una vaga tan prolongada? Una bona pregunta que mereix un intent de resposta. Donem per implícita la solidaritat dels petits propietaris associats, però és suficient? Treballar com a jornalers als pobles veïns seria una hipòtesi possible però difícil d'acceptar, car és previsible la solidaritat dels propietaris d'altres llocs davant la gosadia dels vaguesistes. La meua hipòtesi vol destacar la importància del propietari Joan Esplugas Moncusí en donar suport als parcers associats tot acceptant les condicions dels seus parcers.¹⁵ Aques-

15. Segons l'anàlisi dels contractes de parceria consultats de l'arxiu personal de Manuel Miró i Esplugas. Un dels motius principals de la vaga i l'èxit final fou aconseguir la llibertat

ta circumstància —recordem que Joan Esplugas era un dels propietaris més importants— ampliaria el grau de resistència dels associats, tot i que no fou suficient per evitar l'emigració d'alguna família cap a Barcelona, ni el fet d'anar de mossos a la Segarra i al Camp de Tarragona, per a alguns barberencs. Trista realitat per a alguns, els més febles, que representa l'altra cara de la moneda de la victòria pagesa.

La duresa de la vaga ens condueix també a interrogar-nos sobre la cohesió dins de cada família, és a dir, sobre el paper de les dones, pregunta que queda contestada en aquestes cobles recordades encara avui i recollides per Joan Fuguet:

Les dones dels associats ara sí que estarem bé
no ens caldrà cosir ni aparejar el civader.
Per cosir no tindrem fil, els marits fora país,
les dones dels associats passarem lo temps feliç.¹⁶

La importància i transcendència d'aquesta lluita queda reflectida per l'atenció donada en el tercer congrés de la FTRE, celebrat el sis de gener de 1896 al Vendrell, en el qual els barberencs són anomenats «maestros en socialismo»:

«Ha entrado esta sección en verdadero terreno socialista: constituido con el capital personal de una carga de vino en una cooperativa se ha hecho la elaboración de vino en común, para evitar perjuicios que antes sufrían lográndose 2.000 cargas de vino blanco y 1.000 de fermentado; cuya elaboración se ha verificado en la justicia más estricta y la amistad más sincera. El fruto de esto es inmejorable.

«La sección se ha unido con Pira y Cabra y tienen médico propio sin necesidad de pedir nada a los propietarios.

«Entusiasta es la conducta de los compañeros de esta sección, una de las que cuenta con más suscriptores a nuestro órgano de prensa. No se limitan los compañeros a la acción propia de ellos, sino que su propaganda es permanente en la comarca. En la dura huelga que atravesaron no cesaron nunca, animándose en varias reuniones a las que asistieron los amigos Rius, Armengol y Fabregat.»¹⁷

En el míting de clausura del congrés Isidre Claramunt provocarà el deliri dels assistents en explicar l'exemple de Barberà tot dient: «En Barberà en que si antes eran esclavos hoy son libres».

L'hegemonia dins de la comunitat

Tot just finalitzada la vaga, la Societat, representada per Ramon Contijoch i Giné, adquireix la propietat d'Esteve Tous i Poblet el 12 de gener de 1896 per construir el local social: «la Casa».¹⁸ El preu de compra fou de 500 pessetes,

de vendre el fruit, perquè era pràctica cotractual la compra per part del propietari de la part corresponent al pagès parcer al preu mitjà general establert a la comarca.

16. Joan FUGUET, *op. cit.*, p. 18.

17. *Vid.* «El Campesino», nota 15.

18. Registre de la propietat, Montblanc, tom 648, llibre 39 de Barberà, folis 202-206, finca núm. 2030.

capital que, juntament amb les despeses de construcció i condicionament del local, significaria un esforç econòmic més que considerable que conduí a la pignoració total dels béns dels socis (proprietats rústiques i urbanes, mules, carros...) per un valor cinc vegades superior al crèdit manllevat. Al registre de la propietat de Montblanc el 19 de juny de 1901 la Casa és descrita de la següent manera: «Casa composta de baixos amb sala de ball, magatzem i despatx, i un pis alt que fa 19 metres i 10 centímetres de llarg per 14 metres i 60 centímetres d'ample, formant en conjunt una superfície de 278 m² y 86 cm², amb un pati al costat de ponent».¹⁹

Des del primer dia el conserge de «la Casa» va ser Victorià Figuerola, veritable ànima i cos de la Societat, però pocs anys després fou cessat del seu càrrec i de les funcions directives de l'entitat sota l'acusació de malversació de fons. Segons sembla, la seva expulsió fou una maniobra dels sectors més lligats al dirigent republicà Joan Esplugas, contraris a l'esperit netament socialista i revolucionari de Victorià Figuerola.²⁰

Consolidada la Societat, conquerida l'hegemonia i edificat el «temple», els pagesos cremen de bell nou les naus i es llancen a l'aventura d'enlairar el celler. El sis de novembre de 1899 Josep Canaleta i Roset segrega una part de la seva finca, situada al camí del molí, per vendre-la a la Societat.²¹

El dos de maig de 1900 quedava inscrita al registre la propietat esmentada de 3.626 m² on s'estava construint el celler que s'inauguraria per la verema de l'any 1901.²² Paral·lelament, al celler es va instal·lar un viver per a la replantació de ceps americans i posteriorment entrà en funcionament una cooperativa de consum oberta el primer de maig de 1904.²³

L'entitat va canviar el nom el vuit d'abril de 1906 pel de Sociedad Agrícola de Barberà per tal d'acollir-se als avantatges de la llei de sindicats promulgada el gener del mateix any. El canvi fou simplement de nom i no afectà per res els seus principis ideològics. Els avantatges que ofería la llei eren principalment d'ordre econòmic: crèdits agrícoles mitjançant operacions de descompte amb el Banc d'Espanya i entitats anàlogues, creació d'una caixa d'estalvis i una germanadat, mont de pietat, per a malalts i inútils.

Les activitats de la Societat no es limitaren a les de caire productiu —celler i viver— i de caire social —cooperativa de consum— sinó que des d'una perspectiva revolucionària de transformació de relacions socials de la comunitat, fomen-

19. *Ibid.*

20. Aquesta interpretació és compartida pel seu nebot, dirigent socialista i ugetista dels anys vint i trenta i alcalde durant la guerra civil, en una entrevista realitzada amb l'amic Joan Fuguet.

21. Registre de la Propietat, Montblanc, tom 413, llibre 24 de Barberà, foli 199, finca núm. 1278.

22. Registre de la Propietat, Montblanc, tom 649, llibre 41 de Barberà, foli 50, finca núm. 2069.

23. «La Conca de Barberà», núm. 56 (8-v-1904). Entre els serveis socials de la Societat cal assenyalar: economat, caixa rural de prestacions econòmiques, servei de prestacions de bracers per als socis malalts i per a les vídues; metge titulat; servei de dida per als infants de pit, servei d'enterraments...

taren intensivament les de caràcter instructiu, culturals i de transmissió de nous valors morals.

L'esperit racionalista i la fe cega en el progrés de la ciència s'orientà a escoltar per boca dels més prestigiosos oradors les noves tècniques per millorar els rendiments agraris, noves idees que es van plasmar en la creació d'un camp experimental agrícola dependent de la Mancomunitat; per boca dels més utòpics de l'organització social les teories del control de la natalitat i de la planificació familiar (la difusió de les idees malthusianes, i els fullets de pràctiques contraceptives, generaren una mentalitat de procrear un fill, o màxim dos, si el primer era una nena); per boca dels més apassionats apòstols de l'emancipació humana les esperances d'una República (Marcellí Domingo), de la societat sense classes (Fabra i Ribas) i d'una Arcàdia feliç (Federico Urales i Frederica Montseny). Conferències seguides de discussions trencades pel dring dels raigs de Sol que cridaven al treball; i comentaris vora el foc del «Sol», «La Justícia Social» i de la «Revista Blanca».

La quantitat i varietat de títols de què gaudia la biblioteca de la Societat sorprèn a cop d'ull i esborrona la pell imaginar-nos els pagesos barberencs llegint els clàssics i moderns espanyols i europeus.²⁴ Però no només escoltaven, discutien o llegien, creaven i recreaven a través de l'expressió plàstica de l'època: el teatre. Teatre ideològicament compromès, estèticament progressiu. Qui diria que en aquest racó de món, en aquesta comunitat rural, es representaven obres d'un dramaturg suec conegut pel nom d'Ibsen!

Homes i dones de cartell de Renau, espartans del treball i epicuris de la cultura, poble elegit si l'altre jueu pogués elegir-ne algun per conduir-lo a la terra que no existeix més que en la geografia de la utopia; comunitat alliberada del conformisme i resignació religiosa, celebraven, solidaris, la seva festa major el Primer de Maig. Festa grossa on s'estrenaven els vestits i les botes del racó cantant cançons fraternals i d'homenatge a Marcellí Domingo, a Pablo Iglesias i, sobretot, a la mare que els va parir: la Societat encarnada en «la Casa».

La Federació Agrícola de la Conca de Barberà

L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre va promoure tot un seguit de reunions i trobades a les darreries del segle passat que culminaren amb la creació de la Federación Agrícola Catalano-Balear el febrer de 1869 a la ciutat comtal. Aquesta Federació aconseguí, el 1903, la creació de la Unión Agraria Española, que reunia diferents federacions regionals, i en una trobada a Figueres va elaborar el projecte de llei de Sindicats Agrícoles, que fou promulgada a Sant Sebastià pel

24. Als arxius de la Societat s'ha trobat la llista dels volums que formaven la biblioteca, la varietat era molt diversa (Marx, Tolstoj...). Entre els serveis culturals van funcionar des de bon principi l'escola per a adults, biblioteca, hemeroteca, sala de teatre amb el seu grup teatral, sala de conferències, aula de música, amb pianola i una notable col·lecció de rotllos de variat repertori (Wagner, Beethoven, Puccini, Verdi, Vives, Guerrero, Serrano...), esbart, grup coral...

govern Moret el 28 de gener (30 de gener segons la «Gazeta Oficial») de 1906, sota el regnat d'Alfons XIII.

Aquesta llei, inspirada per la burgesia catalana adherida a la Lliga Regionalista, canalitzarà i impulsarà la constitució de sindicats agrícoles arreu de Catalunya, principalment a les zones vitivinícoles, sota el patró dels interessos dels propietaris rurals. L'element clau per als propietaris era gaudir del control de la cooperativa, imposar els seus criteris sobre la majoria dels pagesos de la comunitat. L'única manera d'aconseguir-ho era establir un sistema «timocràtic», segons la riquesa de cadascú, defugint qualsevulla forma organitzativa democràtica que posés en perill la seva hegemonia.

«Otra razón de discordia en esos sindicatos en que estaban afiliados ricos y pobres, surgió por la forma de administración antidemocrática que seguían, al regirse por el sistema mercantilista expresado por la fórmula "Tanto tienes, tanto vales", en lugar de regirse por el principio cooperativista de una voz un voto por cada miembro afiliado.

»Veamos lo que señalan los estatutos, en su apartado "de la Asamblea":

»Artículo 19. La Asamblea General la componen todos los socios del sindicato, y en ella tienen voz y voto por cada doscientas cincuenta pesetas o fracción de ellas de capital, crédito o clasificación que el consejo estime a cada uno, pudiendo tener como máximo cincuenta votos.

»Los otros miembros del sindicato que eran viticultores hacían la votación de acuerdo con las cargas de vino que cada socio aportaba, en razón de un voto por cada diez cargas.»²⁵

Els capdavanters a la Conca de Barberà sorgiran de les professions liberals, advocats, i pagesos benestants plens del nou alè reformista de la burgesia catalana. Convençuts i entusiasmats per l'exemple de Barberà es buidaran en la propagació del paradís cooperativista com a apòstols d'una fe suprema i, com sempre, seran escoltats i seguits pels desposseïts, i rebutjats pels seus pares, que no entendran tal extravagància. Arrosegaran els pagesos, impotents aquests per construir un propi celler, i fracassaran davant la seva classe social, que esperarà tranquil·la la producció dels nous ceps replantats. Caldrà l'exemple de l'Espluga de Francolí i Sarral i la plaga del míldiu del 1915 per convertir els propietaris al cooperativisme i crear un instrument —la Federació Agrícola de la Conca de Barberà— que enlairés les catedrals del vi.

Josep M. Rendé i Ventosa, Josep Cabeza, Joan Poblet i Teixidó i Albert Talavera i Sabater seran els quatre apòstols del cooperativisme a la Conca i, més enllà, arreu de Catalunya. Els dos primers fundaren a l'Espluga de Francolí la cooperativa agrícola el 1902, que, ultra abastar els socis d'adobs, sulfats, farines, arròs..., establí una escola nocturna i va arribar a vinificar en comú. L'any 1906 crearen la Caixa Rural d'Estalvis i Préstecs, el 1910 el Sindicat Agrícola —sorgit de la fusió de la cooperativa i la caixa rural— i el 1913 construïren el celler cooperatiu sota la direcció de l'arquitecte Pere Domènech i Roure. L'advocat Albert Talavera fundà el Sindicat Agrícola de Sarral l'any 1913 i

25. Ramon SOLANS I LAVALL, *El proceso social, agrario y cooperativo de Cataluña* (Mèxic 1969), p. 117.

impulsà la construcció del celler el 1914. Joan Poblet i Teixidó, advocat montblanquí, esdevingué el gran propagandista infatigable amb el verb càlid i la ploma calenta; dirigí els setmanaris «La Conca de Barberà» (1903-08 i del 1914 al 1915 de la segona època), «Gazeta de la Conca» (1911-13) i «L'Escut» (1916-18, data de la seva prematura mort).

A tots els pobles trobem l'existència d'un parell d'associacions com a mínim: la dels propietaris, generalment sota el nom de sindicat o caixa rural, i la dels pagesos, anomenades societats agrícoles o centres agrícoles. La major part d'aquestes darreres elaborava el vi en comú en cups particulars, llogats als propietaris i amb unes condicions precàries per tal de millorar la qualitat de la producció.

Els reformistes burgesos, emparats d'una banda per la llei del 1906 i, de l'altra, per la fundació de la Unió de Vinyaters de Catalunya, s'abocaren a una ofensiva propagandística arreu de la comarca. El 8 d'abril de 1911 al local del Foment de Montblanc té lloc un acte en pro de la Unió de Vinyaters. La ideologia cooperativista com a superadora dels conflictes socials resta ben definida en les paraules del conferenciant: «En la gran família vinyatera hi entre tothom, del gran hisendat al jornalero; sols la acció fraternisant d'una lliga amplíssima pot ofegar, ab la creació de caixes rurals, de segurs, de pensions per la vellesa, tots organismes socials moderns, la revolta injusta del petit contra'l de dalt o la opressió també injusta d'aquest al que té sota seu.»²⁶

Pocs dies després en Josep M. Rendé llançà la idea de la necessitat d'una federació comarcal, idea que repetí una i altra vegada fins a esgargamellar-se. El primer pas fou la gran diada de la Conca del 12 de juliol de 1914, car un altre cop l'aigua arribava al coll dels pagesos. França tancava fronteres i els cups restaven plens de vi a punt de vessar; de res no havien servit, doncs, aquests darrers anys d'esforços i penúries si ara no podien vendre la collita. Tot començà amb un article publicat per Rendé, el 27 de juny de 1914, a «La Conca de Barberà» sota el títol *Poblet, desperta't*. Les paraules de sempre eren sembrades en aquesta ocasió en una terra adobada per la ràbia i la desesperació de tots els pagesos. La por a la misèria els havia col·locat dempeus, calia només canalitzar el malestar d'una manera positiva.

Sindicats i societats agrícoles, partits polítics i moviments socials, institucions públiques i privades, tots plegats convocaren la gent de la Conca i d'altres comarques vitivinícoles al míting que s'havia de celebrar el diumenge 12 de juliol a la plaça Major de Montblanc. Reunions, conferències, mítings, números extraordinaris de «La Conca de Barberà», pasquins, bans i sobretot la consigna repetida desenes de vegades al dia per tothom feia preveure la celebració d'una jornada històrica.

El dia anunciat, en trencar l'alba, grups de grallers i de música buidaren tots els pobles, les columnes humanes de cada poble anaven arribant a la Vila Ducal en un ordre impressionant; primer la música seguida dels pendons municipals

26. «La Gazeta de la Conca», núm. 1 (8-iv-1911).

i dels consistoris i les juntes de les entitats en pes, a continuació els carros plens de canalla i al darrera una munió d'homes i dones esferèidora.²⁷

Per ordre alfabètic i perfectament enquadrats, els manifestants de cada municipi anaren a rebre els oradors a l'estació per acompanyar-los a la plaça Major, esplendorosament guarnida de senyeres, destacant les senyeres dels ajuntaments de cada poble col·locades al balcó de la Casa de la Vila. Després de donar la benvinguda als oradors dins del consistori, baixaren tots plegats a la gran tribuna instal·lada davant de cal Malet. Sota un sol de justícia les més de 5.000 persones, algunes vingudes del Camp i del Priorat, que omplien de gom a gom tots els carrers perifèrics, cridaren i aplaudiren els següents oradors: Albert Dasca, diputat del districte Valls-Montblanc; Jaume Carner, diputat del districte del Vendrell; Josep Zulueta, diputat del districte de Vilafranca; Marcellí Domingo, diputat del districte de Tortosa; Francesc Macià, diputat del districte de les Borges Blanques; Eduard Calbet, senador per Tarragona; Josep Elies de Molins, senador per Tarragona; Antoni Balcells, canonge, en nom de l'Arquebisbe de Tarragona (senador per Tarragona); Josep Rull, president de la Cambra Agrícola de Tarragona; Josep Mestres, president de la Diputació de Tarragona; Francesc Ballester, enòleg de Valls; Josep Ventosa, representant dels exportadors de Barcelona; i el diputat provincial montblanquí Matias Guarro.

La repercussió de la diada va ser enorme a Catalunya i a l'estat espanyol: el mateix president del govern central va trametre un telegrama a l'alcalde de Montblanc donant garanties de l'exportació dels vins emmagatzemats als cups. L'entusiasme de la Conca fou canalitzat, en el seu vessant pràctic, en una reunió al bressol i mirall del cooperativisme, Barberà, de les juntes de defensa de Sarraí (Talavera), l'Espluga (Rendé) i la Societat i el Sindicat (dels propietaris) de Barberà. La reunió, presidida per l'alcalde barberenc Josep Cantó, posava els fonaments de la Federació Agrícola de la Conca de Barberà.

L'esclat de la guerra europea facilitaria de nou l'exportació de vins, i amb el mateix ritme amb què minvava el vi dels cups minvava l'interès per consolidar la Federació. Totes les esperances, suors i treballs semblaven inútils i perdudes, quan, un altre cop, davant la crisi del mildiu, va prendre força la idea de la Federació.

A correueta s'organitzaren actes, conferències, mítings, sobre la situació de la vinya. El més important fou realitzat a l'Espluga el setembre de 1915, amb la presència dels diputats a corts Nogués, Nicolau, Veciana, Dasca i Carner; el diputat provincial Matias Guarro i els alcaldes de l'Espluga, Montblanc i Vimbodí. D'aquest acte sortí el compromís en ferm de constituir la Federació, puix que tothom era conscient que la crisi no es podria solucionar sense la garantia de noves inversions i despeses mentre la misèria els portaria altre cop als límits de subsistència.

El 2 de febrer de 1916, finalment, es batejà la Federació al casal de la

27. Per tal de copsar la magnitud de l'escena transcriu les xifres donades per la «Conca de Barberà», segona època, núm. 23 (18-vii-1914); entre parèntesis, les xifres absolutes de població corresponents al cens del 1910: Barberà 400 (1345), Blancafort 500 (1141), l'Espluga de Francolí 750 (3424), Pira 200 (525), Rocafort de Queralt 150 (684), Sarraí 420 (1767), Solivella 500 (1587), Vallclara 80 (386) i Vimbodí 650 (1654).

Cambra Agrícola de la Vila Ducal. Havia calgut una llei de Sindicats (1906), l'exemple de l'Espluga i Sarral —al marge del de Barberà—, la plaga del mildiu i, sobretot, l'empenta decidida del director general d'agricultura de la Mancomunitat Josep M. Valls, per arrossegar al cooperativisme els propietaris de fort esperit individualista. L'aprovació de l'ingrés a la Federació Agrícola Catalano-Balear i la Unió de Vinyaters de Catalunya no deixava dubte de l'orientació cooperativista de la novella federació hegemnitzada per la burgesia rural.

Funcionament i seccions

El 1916 la federació es va dedicar a propagar l'ideal beneïnt nous sindicats nascuts de les cambres o societats agrícoles dels propietaris convertits a la nova fe cooperativista. L'objectiu prioritari de la federació era la creació de cellers a cada poble al voltant dels quals sorgirien noves tasques reglamentades en diferents seccions. Passem a descriure el procés endegat a través dels diferents elements que alimentaven el seu funcionament: la creació dels cellers, els ensenyaments agrícoles, la secció d'assegurances mútues del bestiar i secció d'adobs, la facina cooperativa, la defensa dels interessos agrícoles i les relacions amb el Banc de Valls.

La peculiaritat de la fragmentació de la propietat de la terra i la producció vinícola conduïa a superar la crisi mitjançant la cooperació i la construcció de cellers a cada poble. Un procés ben diferent fou el de la Segarra, amb una centralització cooperativa a Cervera, producte del conreu del blat.

Les catedrals del vi, les joies modernistes inspirades per l'arquitecte valencès Cèsar Martinell, nom vinculat a la pràctica totalitat dels cellers de les contrades vitivinícoles, esdevindran, encara avui, la construcció més important de cada poble al costat de l'església. La constitució de la Federació facilità l'edificació dels cellers de Rocafort de Queralt (1918), Solivella (1918), Barberà (1919, el dels propietaris), Pira (1919), Blancafort (1919), Vilaverd (1919) i Montblanc (1922).

La tasca d'ensenyament agrícola va ser una de les prioritats per combatre el mildiu; després, sota la tutela de Josep M. Valls i les experiències de la vinya experimental instal·lada a Barberà, noves tècniques de millorament de la producció i l'elaboració del vi foren emprades en tots els pobles.

El mateix 1916 la federació creava la secció d'assegurances mútues de bestiar i secció d'adobs. L'assegurança cobria tant la mort com les malalties inguaribles; aquesta mesura va ser molt ben rebuda, car els animals, principalment les mules, representaven els instruments de treball més valuosos. Aquesta secció, portada per l'advocat Albert Talavera, fou objecte de crítiques i acusacions; es deia que l'advocat cobrava l'assegurança d'animals que deia que havien mort i eren més vius que ell.²⁸ El 1927 el capital assegurat pujava a 800.000 pesetes. La secció d'adobs tenia com a finalitat adquirir per a les entitats associades

28. Cal assenyalar que aquest punt no ha estat possible de confirmar amb la documentació consultada i sols he recollit la creença dels vells pagesos amb qui he parlat. De

primeres matèries fertilitzants, sulfats de coure i sofres a preu i condicions avançades. Tots els sindicats es proveïen mitjançant la federació. L'any 1927 el volum d'aquestes compres era d'1.000.000 pessetes.

La facina cooperativa consistia en una destil·ladora i rectificadora d'alcohols i una instal·lació per obtenir tartrats. Els associats i les cooperatives, hi aportaven els vins que no podien o no volien vendre al mercat, i les brises. Després de la paralització del projecte, provocada per la mort del secretari Joan Poblet i Teixidó, s'instal·là definitivament a l'antic molí fariner i fàbrica d'electricitat, anomenat molí del Poca —entre Montblanc i l'Espuga— el juliol de 1919. L'adquisició del terreny i l'adequació significaren una despesa de 500.000 pessetes.

La defensa dels interessos agrícoles davant de l'administració se situa a la línia de les reivindicacions de la Unió de Vinyaters de Catalunya i de la Confederació Nacional de Vinyaters d'Espanya. Els dies 30 d'abril i primer de maig de 1921 se celebrà a Montblanc la Desena Assemblea de la UVC, que comptà amb l'assistència de més de cinc-cents delegats, estatjats en cases particulars. El pes de la FACB dins de la UVC va ser sempre important i culminà l'any 1927 amb l'elecció d'Albert Talavera com a sots-president del consell regional. En un altre sentit, la federació s'esmerçà a aconseguir la denominació d'origen dels nostres vins des del mateix any 1916. L'esmentada denominació no es va obtenir i es tardarien més de seixanta anys per iniciar els tràmits preceptius (Concavins).

La construcció dels cellers requeria una forta inversió de diners dels quals no disposaven pas els pagesos, ni àdhuc els propietaris. La fórmula creditícia emprada pel Banc de Valls facilità els diners als sindicats en molt bones condicions i tenint en compte les possibilitats d'interès i de termini: «El Banc de Valls trobà la fórmula adequada, que explicarem en poques paraules. El Sindicat per a la construcció del celler o del trull, emet un nombre determinat d'obligacions al portador, amortitzables gradualment en el termini màxim de 20 anys, i un interès fix. El Banc adquireix en ferm les dites obligacions a 99 per 100 de llur valor nominal, i assumeix el pagament de cupons i l'amortització dels títols, cobrant per aquest servei una comissió convinguda. En garantia del capital, interessos i costos, es constitueix primera hipoteca sobre les pertinenències actuals i futures del sindicat, i els seus socis asseguren personalment i solidàriament l'efectivitat de les obligacions contretes. L'operació, tal com dic, ha conciliat perfectament la garantia del creditor amb la possibilitat del deudor, ha permès la instal·lació de magnífic edificis dotats d'utillatge més modern, ha robustit la vida dels sindicats i ha contribuït a una gran obra de pau social.»²⁹

L'actitud d'aquesta entitat bancària cal entendre-la en el lligam existent entre els membres del consell d'administració i el moviment cooperatiu. En aquests anys van ser-ne presidents el president de la Diputació de Tarragona, el

tota manera, és bo recordar la bufetada electoral que rebrà l'advocat Albert Talavera per part dels pagesos de la comarca en les repetides ocasions que aspirà a un escó de diputat o a l'alcaldia de Montblanc en el període republicà de bracet amb la Lliga Regionalista.

29. Tomàs SELVA, *El Banc de Valls i el crèdit agrícola*, a «La Nova Conca», núm. 116 (12-II-1921), p. 1.

nacionalista vallenc Josep M. Montserrat Cuadrada, i el republicà barberenc Joan Esplugas i Moncusí. El 9 d'abril de 1921 s'obria una sucursal a la Vila Ducal.

La Federació i el conflicte de Sarral

La via reformista al cooperativisme de la Federació Agrícola de la Conca de Barberà restà plenament consolidada després de sis anys de funcionament. La Conca s'havia convertit en el mirall del cooperativisme català, en el símbol d'una burgesia catalana ansiosa de demostrar als centralistes madrilenys com es governa un país. El mateix Rendé, president de la federació des dels seus inicis, es veuria enlairat a cap del servei d'Acció Social Agrària de la Mancomunitat, l'any 1919, gràcies a la confiança de què gaudia per part del director general d'agricultura, Josep M. Valls, i al prestigi reconegut per tothom de la tasca de la FACB. Josep M. Rendé, màxim responsable del cooperativisme català des del 1920, continuarà el seu apostolat arreu de les comarques del Principat amb la mateixa fe que tenia a 25 anys, quan començà al seu poble estimat. Il·lusionat i esperançat de veure realitzat el seu ideal, lluità sense defallir, però la imaginació corria més que les cames i les seves estimacions estadístiques de l'any 1922, en què afirmava l'existència de 650 cooperatives a Catalunya, semblen del tot exagerades.³⁰

Josep M. Rendé fou víctima precisament del mateix instrument que l'havia creat políticament: la FACB. La crisi de la federació, iniciada a partir de l'any 1922, a causa de la ineptitud dels seus dirigents, qüestionava terriblement l'ideal de la seva vida. Havia lluitat sense repòs durant molts anys fins a convèncer la seva classe social, havia dibuixat les línies mestres del funcionament cooperatiu, s'havia recuperat de la pèrdua valuosa de Poblet i Teixidó..., però davant el fracàs de la gestió dels seus successors (Talavera) no li quedaren forces per continuar. Amargat i decebut, morí prematurament d'un atac de cor a 48 anys el 6 de juny de 1925 a Cabra del Camp (poble de la seva muller).

El conflicte entre la FACB i els sindicats de Sarral, mantigut des del 1922 fins al 1927, feriria de mort la federació i tot allò que representava. Més enllà dels fets, de les sentències judicials, de les veritats dels dos bàndols, existeix una realitat que s'imposa: el fracàs en la consolidació de la via reformista burgesa com a causa que generà aquest procés degradant.

Mort Joan Poblet i Teixidó, l'advocat Albert Talavera passa a ésser l'home fort de l'organització de la federació. Un cop aprovada la construcció de la facina cooperativa, en fou nomenat gerent; com que els emprèstits concertats resultaven insuficients i mancaven 25.000 duros per cobrir les despeses, mentre el consell directiu acordava la contractació d'emprèstits supletoris, Albert Talavera decidí valer-se dels diners eventuais que tenia la federació per continuar la cons-

30. Josep M. RENDÉ I VENTOSA, *Organització i guiatge de Sindicats Agrícoles*, «Textos d'Ensenyament Postal Agrícola, Barcelona, Escola Superior d'Agricultura, Urgell», 187 (Mancomunitat de Catalunya, 1923), p. 163. Excellent llibre sobre el cooperativisme català de l'època, principalment en el vessant de funcionament cooperatiu, motiu i objecte de la publicació.

trucció de la facina. Per a uns es tractava d'un greu error de càlcul imperdonable —l'error representava el 25 % del cost total—; per a d'altres era un cas clar i evident de corrupció del gerent, que ja gaudia de mala fama en la secció d'assegurances del bestiar.

Davant d'aquesta situació, el Sindicat Agrícola i el Sindicat de Vinyaters de Sarral —creat pel mateix Talavera— adopten conjuntament la decisió de donar-se de baixa de la federació el 1922. Cal recordar el compromís que havien subscrit totes les entitats federades d'aportar la brisa de llurs cellers durant cinc anys per tal de finançar les despeses de la facina. Els sindicats de Sarral, al marge d'acusar de corrupció el sarralenc Talavera, trencaven unilateralment els seus compromisos i obligacions envers la federació, rovell de l'ou del plet judicial.

A primer cop d'ull, sobta la unitat de criteris i d'acció de tot el poble, perquè, com a la resta, la divisió social i política era a l'ordre del dia: la coincidència entre el Sindicat Agrícola presidit per Josep M. Generés, secretari municipal i membre de l'important Centre Autonomista Republicà (també serà titllat de bolxevic) i del Sindicat de Vinyaters, el dels propietaris, presidit pel jutge municipal Francesc Sans. Aquesta coincidència conduirà a l'escàndol més sonat dels processos electorals celebrats a la Conca. Sarral era el poble on tenia lloc la proclamació del candidat republicà del districte del Vendrell, prova de la forta tradició i presència republicana dins de la comunitat; així, fou proclamat Lluís Figuerola per a les eleccions a diputats a corts del maig de 1923. La promesa del candidat dinàstic de resoldre favorablement el plet suscitat mitjançant influències governatives més la garantia d'encomanar el cas al famós advocat Pere Rahola i Molinas es pagà amb la venda del cens de tot el poble. De 566 electors, 507 votaren per Lluís Plandiura, i cap (0) per Lluís Figuerola. Sense comentaris.

En arribar la collita de l'any, la federació va demanar al jutge el dipòsit de la brisa produïda pels sindicats de Sarral, la qual cosa va ser concedida pel jutge de primera instància de Montblanc. Malgrat la notificació judicial, les coaccions i amenaces de la multitud reunida als cellers dificultaren la retirada de la brisa per part dels camions de la facina fins que la presència de quatre parelles de la guàrdia civil vetllaren pel compliment de l'ordre judicial. Com que no van poder evitar la fugida de la brisa, els sindicats decretaren que es deixés de veremar per no donar les brises a la federació, mesura de pressió que, per altra part, perjudicava més els pagesos sarralencs que la mateixa federació. Tornaren a les amenaces indirectes i a treure la brisa de nit i a vendre-la pel seu compte.

El 22 d'octubre de 1924 el jutjat de primera instància de Montblanc declarà a tots dos sindicats el dret de donar-se de baixa de la federació, però va condemnar-los a participar en les obligacions i deutes d'aquesta a proporció de la mitjana de brisa recollida en relació amb l'aportada per les altres entitats filials, decretant el segrest de tota una sèrie de béns d'ambdós sindicats per tal d'evitar la seva alienació o gravamen. La sentència fou una gran victòria per a la federació, mentre que els sindicats de Sarral recorregueren a l'Audiència Territorial de Barcelona.

La sala primera del civil de l'Audiència Territorial de Barcelona, el 19 de gener de 1926, va revocar la sentència del jutjat de Montblanc perquè entenia que era incongruent amb les peticions de la demanda. La federació posà el cor-

responent recurs de cassació per infracció de llei contra la sentència de l'Audiència. El formalitzà l'illustre jurisconsult de Madrid Ángel Ossorio y Gallardo, en col·laboració amb els advocats Jaume Carner i Albert Talavera; en l'acte de la vista defensà el recurs de cassació l'advocat Miquel Colom i Cardany (ex-diputat del districte). La sentència del Tribunal Suprem fou dictada el 22 de novembre de 1927 i cassà i revocà la de l'Audiència de Barcelona, restablint la del jutjat de Montblanc, i condemnà també el Sindicat de Vinyaters de Sarraí a indemnitzar els danys i perjudicis causats a la federació per incompliment del pacte social.

Amb aital motiu, que salvà la vida a la federació, se celebraren les festes d'homenatge a la FACB, patrocinades pels sindicats agrícoles de Catalunya. El 15 de gener arribaren a Montblanc delegacions dels sindicats de València, Aragó i La Mancha, representants de tots els sindicats de Catalunya; s'hi adheriren els que no hi pogueren assistir, personalitats polítiques àvides del protagonisme que la dictadura els negava, i, sobretot, centenars de pagesos de la Conca.

L'Ajuntament es vestí de gala i solemnitat, el Teatre Principal s'omplí de gom a gom per escoltar una dotzena d'oradors. Míting de festa major, d'aplaudiments, crits i visques a la federació. La gentada, dempeus, aclamà el final del discurs de Mariano Clavero, representant de la Unió de Vinyaters d'Aragó: «*Somos tercios, somos rudos / somos los vicultores / gigantes y cabezudos*»; acolliren de bon grat les paraules solidàries de Pascual Carrión, de la Unió de Vinyaters de València, i d'Alfonso López, dels sindicats de La Mancha, de Francesc Santacana, de la UVC, i de Josep M. Rovira, representant dels sindicats agrícoles catalans. Tots ells rendiren tribut d'admiració a la federació com a mestres i guies del cooperativisme català.

Finalitzat l'acte, els patrocinadors anaren a l'hotel Capella de les masies de Poblet per omplir els estómacs amb ous a la turca, filets a la duquessa, llagosta a la normanda i d'altres plats exòtics regats amb els vins dels sindicats de la federació i brindaren amb xampany imperial «Francolí». El quartet montblanquí Amorós amenitzà l'àpat i encisà amb peces de Chapí, Monti, Guerrero, Mozart i, també, sardanes de Bou i del mateix Amorós.

Els brindis afalagadors i confiats de futur trencaven la monotonia dels crits i riotes provocatives de les senyoretetes, tots parlaven de projectes, algun casori emparaulat; res no semblava que els podia aturar, el progrés era a la punta dels dits, i la via reformista cooperativa, consolidada. La festa era com aquells balls aristocràtics, enmig d'una societat burgesa emergent, que esdevenien un reflex del paradís perdut.

Tres anys després, l'adveniment de la República faria trontollar els corcats fonaments de la comunitat rural i provocaria la caiguda dels déus, entre els quals la federació seria dels primers malgrat la seva ampliació —arribà a comptar amb més de seixanta cooperatives adherides, lògicament d'altres contrades— i l'elecció de Talavera com a president de la Unió de Sindicats i Pagesos de Catalunya i un dels màxims responsables agraris de la Lliga Regionalista. Els propietaris reformistes havien perdut el carro de la història, la República esdevingué pluja de primavera que féu créixer el sembrat del sindicalisme revolucionari, i la veu del Ramon Porté, el gran dirigent anarco-sindicalista montblanquí (secretari general de la CNT catalana per a les qüestions del camp durant la guerra

civil), el cant de sirena embriagador que esperonà els pagesos a l'edificació d'un nou model de relacions socials.

Cloenda

Hom pot objectar que els qualificatius emprats al voltant dels dos tipus de cooperativisme, via revolucionària i via reformista, no són pas els més adients i que potser caldria trobar-ne d'altres. És possible, però, que l'arbre ens amagui el bosc, que aquesta discussió terminològica no és realitzada i utilitzada com una cortina de fum per amagar, sota els principis comuns del moviment cooperatiu agrícola, les diferents concepcions i els diversos sectors socials que el generen i el dirigeixen.

La realitat de la Conca de Barberà palesa l'existència de diferents societats i formes cooperatives dins de cada poble, factor coherent amb la divisió en blocs homogenis de les comunitats rurals. Les societats pageses —jornalers, parcers, arrendataris i petits propietaris —lluitaren, en la seva fase ofensiva, contra la crisi agrària per la transformació de les relacions socials de producció, millores en les formes contractuals sota la creença del dret a la terra conreada i per millorar l'elaboració i comercialització de la producció vinícola. Els sindicats o cambres agrícoles dels propietaris no intentaren mai posar en qüestió l'estructura de la propietat o les formes contractuals i únicament es van preocupar d'augmentar la productivitat, facilitant la utilització d'adobs i productes químics, com el sulfat de coure, la difusió de noves tècniques agrícoles i, d'una manera decidida, l'elaboració i comercialització a través dels cellers cooperatius.

La confrontació d'ambdues concepcions per l'hegemonia social dins de cada poble donà un balanç favorable al cooperativisme reformista amb la consolidació de la potent federació Agrícola de la Conca de Barberà i la creació, sota el seu impuls, dels cellers arreu dels pobles de la comarca i de les altres activitats esmentades, como ara la facina. Les societats pageses continuaran existint, malgrat, tot, amb un caràcter reivindicatiu, així com elaboraran el vi en comú llogant diferents cups particulars (els dels propietaris abandonats en portar la verema al celler de la cooperativa); algunes d'elles, com la de Sarraí i la de Solivella, capaces de competir amb les dels propietaris fins a construir els seus propis cellers.

Parlar del moviment cooperatiu reformista com l'únic que ha existit amb un contingut interclassista ha estat producte d'una manca de rigor en l'anàlisi de les comunitats rurals o d'un intent de determinats corrents historiogràfics o autors d'enlairar bucòlicament un passat gloriós de la burgesia agrària.

Avui les actituds de la burgesia catalana de magnificar la personalitat de Josep M. Rendé com a apòstol del cooperativisme i de pagar històries fetes a mida per dir que el primer celler cooperatiu fou el de l'Espluga de Francolí —cosa que per altra banda mai no diria Rendé— és fer volar coloms. Josep M. Rendé, amb tots els respectes que em mereix la seva personalitat, no va ser un profeta a la seva terra, ans al contrari, els propietaris, la burgesia agrària de l'Espluga i de la Conca no li van donar suport fins que, amb l'empenta dels page-

sos, no demostrà a bastament la necessitat cooperadora per combatre la crisi agrària del 1915, fruit de la plaga del mildiu.

El primer celler cooperatiu de la Conca, Catalunya i l'estat va ser el de la Societat de Barberà (1900-01), construït pels pagesos, veritable exemple i mirall del cooperativisme. L'arxiu de la Societat conserva una gran quantitat de correspondència des de principis de segle, provinent de Catalunya i d'arreu de l'estat, demanant informació del funcionament de la cooperativa. Èxit de la via revolucionària al cooperativisme gràcies a l'ajut, interessat o no, de Joan Esplugas i Moncusí, vertader apòstol del moviment cooperatiu i mestre del mateix Rendé o de personatges com Manuel Raventós, al qual oferirà en safata l'elecció com a diputat a Corts pel districte Valls-Montblanc en les eleccions de la Solidaritat Catalana. Personatge envejat per Rendé pel seu prestigi dins del seu poble, pels seus triomfs electorals sense tenir vocació política —quan Rendé serà derrotat en intentar-ho—, per la seva valuosa tasca al davant del Banc de Valls, i, curiosament, és Josep M. Rendé qui ha passat amb tots els honors, que no discuteixo, a la història, mentre que Joan Esplugas és per a quasi tothom un desconegut.

En aquest marc diferencial de respostes a la crisi agrària i de manifestacions cooperativistes cal situar i entendre la introducció i arrelament dels nous corrents ideològics, abonats des de començaments de segle i plenament consolidats a partir de la crisi de l'any 1917. Nous corrents, doncs, lligats a les idees inherents i pròpies de les mentalitats collectives dels sectors i classes socials diversos. En concret, referit als pagesos: l'accés a la propietat de la terra i l'anticlericalisme.

L'anticlericalisme donarà força social i política al republicanisme fins al 1917, data en què perdrà la seva força social lliurant-la a mans de l'anarco-sindicalisme i del socialisme barberenc. El republicanisme mantingué l'hegemonia política, sobretot electoral, durant la Segona República gràcies al suport del sindicalisme i el socialisme. El socialisme arrelarà a Barberà com a conseqüència del triomf de la vida revolucionària al cooperativisme, i l'anarco-sindicalisme a la resta de la Conca per la raó contrària. A Barberà els pagesos creien possible l'accés a la propietat de la terra mitjançant la seva hegemonia social, mentre que els pobles veïns optaren per l'acció directa com a mitjà per assolir l'esmentat objectiu. Però això ja són figures d'un altre paner, de la història del procés d'introducció i desenvolupament de les ideologies revolucionàries.